

ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

2017/2

yıl: 8 cilt: VIII sayı: 17

Batı'da Ortaya Çıkan Yeni Dinî Hareketlere Genel Bir Bakış

Cengiz KANIK*

Özet

20. yüzyılın teknoloji alanında getirmiş olduğu büyük yenilikler ve yine aynı şekilde söz konusu yüzyıla rengini veren sekülerizmin yol açtığı manevi açmazlar, özellikle modernizmin hâkim olduğu Batı dünyasında yeni dinî akımların ortaya çıkmasına neden oldu. Karizmatik liderlere sahip olan bu hareketler, Batı'nın materyalist ve rasyonalist akımlarına karşı hayatın duygusal boyutlarını ön plana almaktadır. Bu hareketler, geleneksel dinlerden tam bir kopuş sergilemeyen senkretik bir mahiyete sahiptirler. "Gençlik dinleri" olarak da adlandırılan bu hareketler gündend güne çoğalmakta ve çeşitlenmektedir. Bu çalışmamızda Batı'da ortaya çıkan yeni dinî hareketlerin ortaya çıkış nedenlerine, tipolojisine, temel özelliklerine, varlığını sürdürme nedenlerine, bu hareketlere katılım ve büyümelerine değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Yeni dinî hareketler, kült, sekt, karizmatik lider.

A General Overview of the New Religious Movement in the West

Abstract

20th century brought great innovations in technology field. In the same way, secularism has caused have led to the emergence of new religious movements in the Western world, especially where modernism prevails. These movements, which have charismatic leaders, are at the forefront of the emotional dimension of life against the Western materialist and rationalist trends. These movements have a syncretic nature and cannot complete break from traditional religions completely. These movements, also called "youth religions", are growing and diversifying day by day. In our country, there are also activities of some of these movements. In this study, the reasons for emergence of new religious movements in the West, their typology, their basic characteristics, their reasons for their existence, their participation and their growth will be mentioned.

Keywords: New religious movements, cult, sect, charismatic leader.

* Yrd. Doç. Dr., Siirt Ü., İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü.
cengizkanik@gmail.com

Giriş

Reform, Rönesans Hareketlerinin ve Hümanizmanın şekillendirdiği Batı dünyasında tanık olunan fikrî gelişmeler, bir inanç sistemi olarak Hıristiyanlığın hâkim olduğu Tanrı merkezli bir toplum yapısını değişikliğe uğratmıştır. İnsanı merkeze almasının sonucunda Tanrı'yı toplumsal hayatı anlamlandıran bir figür olmaktan çıkarmıştır. Söz konusu bu durum genel itibariyle *hümanist* diye isimlendirebileceğimiz değerlerin benimsemesine neden olmuştur.¹ Din; kutsal ve aşkın bir zihin dünyası inşa etmesine karşın, hümanist görüş, bireye insan merkezli bir dünya sunmuştur.

Batı dünyasında 19. yüzyıldan itibaren dini konu alan çalışmalarda, dinin gittikçe düşüş yaşayacağı ve böylece toplumsal bir olgu olmaktan çıkacağına dair varsayımlar öne sürülmekteydi. Buna rağmen içinde yaşadığımız yüzyılın ikinci yarısından itibaren farklı dinî anlayışların ortaya çıkması ile birlikte din, etkin bir olgu olarak tekrar önemli bir bilimsel araştırma nesnesine dönüşmüştür. Yeni dinî hareketlerin ortaya çıktığı ilk dönemlerde bu akımlara dönük yapılan bilimsel araştırmalar yüzeysel iken, İkinci Dünya Savaşı'nın toplumlarda yol açtığı trajik etkisinden sonra bilimsel ilgi gittikçe artmış ve araştırmalar daha sistematikleşmiştir. Bundan dolayı günümüzde bu konu, hem din sosyolojisinin hem de dinler tarihinin başlıca inceleme konularından biri haline gelmiştir.² Özellikle 1970'li yıllardan itibaren Evanjelik Hareket'in Amerika Birleşik Devletleri'nde gittikçe siyasi bir güç ve toplumsal taban bulmasıyla birlikte bu konudaki araştırmalar nitelik ve nicelik bakımından artmıştır. Dolayısıyla yapılan araştırmalar, bu fenomenin önemini göstermiş ve üzerinde derinlikli olarak durulması gerektiği kanısını ortaya çıkarmıştır.

Yeni dinî hareketler üzerinde yapılan araştırmalardan elde edilen veriler, 1945-1985 yılları arasında İngiltere'de yaklaşık 400 yeni dinî hareketin ortaya çıktığı gerçeğini ortaya koymuştur. Bu sayı, ABD'de 1987-1988 yıllarındaki rakama eş değerdir.³ Daha sonraki yıllarda yeni dinî hareketlerin sayısında ciddi bir artış yaşanmıştır. Avrupada 20.000'den fazla bir sayıya ulaşmıştır.⁴ Söz konusu bu hareketler başlangıçta Batı toplumlarına özgü iken,

1 Orhan Türkdoğan, *Osmanlı'dan Günümüze Türk Toplum Yapısı* (İstanbul: Çamlıca Yay., 2004), 677.

2 James A. Beford, "The Continuum Between 'Cults' and 'Normal' Religion", in *Cults and New Religious Movements*, ed. Lorne L. Dawson (Oxford and Boston: Blackwell, 2003), 27.

3 Vejdi Bilgin, "Batıda Ortaya Çıkmış Yeni Dinî Hareketler", *Din Sosyolojisi* (Eskişehir: Açıköğretim Yay., 2010), 195.

4 Ali Köse, *Milenyum Tarikatları* (İstanbul: Truva Yay., 2006), 17.

küreselleşen günümüz dünyasında hemen her toplumda yeni dinî hareket örneklerine rastlanır olmuştur.⁵ Amerika, Avustralya, Afrika, Hindistan, Asya gibi dünyanın pek çok bölgesinde bu hareketleri görmek mümkün olmaktadır. Amerikadaki dinler üzerine pek çok araştırması bulunan J. Goldon Melton, dinî hareketle ilgili çok dar bir tanımlama yapmasına karşın Amerika'da 1000 civarındaki grupla ilgili bilgi vermektedir. Zen Budizmi üzerine çalışmalarıyla bilinen Eido Tai Shimazono'ya göre, Japonya'da 800'den birkaç bine kadar ulaşan yeni dinî hareket bulunmaktadır. Üniversitede dinî araştırmalar hocası ve yeni dinî hareket merkezinin kurucularından Harold W. Turner; Amerika, Asya, Pasifik ve Afrika'da 12 milyon veya daha fazla taraftarlarının olduğu 10.000 yeni dinin olduğunu ifade etmektedir.⁶ Bir dinî harekete bağlı taraftarların sayısı kendi içinde farklılık arz etmekle birlikte net bir sayı vermek mümkün görünmemektedir. Bunun en temel nedenlerinden biri kimi hareketlerin kendi sayılarını gizli tutmaları ve kimi hareketlerin ise tam tersine gerçeği yansıtmayan rakamları telaffuz etmeleridir. Bütün bunlara rağmen genel anlamda, bu hareketlerin sayıları birkaç kişiden başlamak üzere binlere, hatta milyonlara ulaşmaktadır.⁷

Yeni dinî hareketler, şüphesiz hem sosyolojik hem de dinî bir karaktere sahiptirler.⁸ İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan yeni dinî hareketlerin en temel özelliği, tüm yerleşik dinlere ve özellikle Batıda kiliseye tepki olarak ortaya çıkmasıdır. Endüstrileşmeyle birlikte tanık olunan hızlı teknolojik gelişmelerin, bu hareketlerin ortaya çıkmasında önemli bir rolü olmuştur. Batılı uzmanlara göre, sosyal, ekonomik ve kültürel değişimlerin hızlı yaşandığı toplumlarda bu tür hareketlerin ortaya çıkması ve gelişmesi doğaldır.⁹ Moonculuk, Scientology, New Age, Satanizm ve Uzakdoğu kökenli Hare Krishna, Ananda Marga, Transandantal Meditasyon, Divine Light Mission, Brahma Kumaris ve Oslo Hareketi¹⁰ hızlı değişimler sonucu ortaya çıkan yeni dinî hareketlerden birkaçıdır.

Yeni dinî hareketlerin küresel bir fenomen olması Türkçe literatürde bu konuya dair bir makale çalışmasını zorunlu kılmaktaydı. Ülkemizde de bir kısım küresel dinî hareketlerin uzantıları ve kısmen bu hareketle birkaç yönden ilişki kurulabilecek yerel hareketler gözlemlenebilmektedir. Türkçe literatürde hareketlerin bir boyutu derinlemesine analiz edilmesine karşın genel boyutlarıyla ilgili bir makale çalışması bulunmamaktadır. Bundan dolayı çalışmamız tüm yönleri ile bu hareketlerin genel özelliklerini göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Bu çalışmada; yeni dinî hareketleri tanımlamada yaşanan problemlere, yeni dinî hareketlerin ortaya çıkış nedenlerine, yeni dinî hareketlerin özelliklerine, yeni dinî hareketlerin büyümesi ve katılımına, yeni dinî hareketlerin varlığını sürdürme nedenlerine ve yeni dinî hareketlerin tipolojilerine yer verilecektir.

1. Yeni Dinî Hareketleri Tanımlama Sorunu

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan yeni dinî hareketlerin sosyologlar tarafından araştırma konusu haline gelmesiyle birlikte söz konusu hareketler hakkında tanımlama sorunu gündeme gelmiştir. Her ne kadar bu hareketler, varlık ve doğaüstü varlıkların

5 M. Ali Kirman, "Yeni Dinî Hareketleri Tanımlama Problemi ve Tipolojik Yaklaşımlar", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 4 (2003): 32.

6 Elieen Barker, "New Religious Movements Their Incidence and Significance", in *New Religious Movements: Challenge and Response*, ed. Bryan Wilson (NewYork; Routledge, 2001), 16.

7 Barker, "New Religious Movements Their Incidence and Significance", 17.

8 Kirman, "Yeni Dinî Hareketleri Tanımlama Problemi", 32.

9 Kirman, "Batıda Ortaya Çıkan Yeni Dinî Hareketlerin Bazı Özellikleri ve Toplumsal Tabanları", *Dinî Araştırmalar* 4 (1999): 228.

10 Ali Rafet Özkan, "Seküler Dindarlık Biçimleri: Yeni Dinî Hareketler", *Dinler Tarihi Araştırmaları - VI [Sekülerleşme ve Dinî Canlanma, Sempozyum, 22-23 Ekim/October 2008, Ankara]* içinde (Ankara 2008), 417.

doğasına dair dar teolojik ifadelerinin yanı sıra, bütün ana akım dinlerinin Tanrı var mı? Ben kimim? Yaşamın anlamını nasıl bulabilirim? Ölümünden sonra hayat var mı? gibi temel soruların cevaplarını sunmasına¹¹karşın yeni, küresel bir olgu olması, çok yönlü ve karmaşık doğası genel geçer bir tanımlama yapmayı zorlaştırmıştır. Bundan dolayı birbirinden farklı tanımlamalar ortaya çıkmıştır. “Yeni dinler”, “sekt”, “kült”, “yeni dindarlık biçimleri”, “yeni dinî hareketler” gibi tanımlamalar yapılmıştır. Ülkemizde bu hareketler “kült gruplar”, “tarikatlar”, “yeni çağ dinleri”, “yeni dinî hareketler” gibi kavramlarla ifade edilmektedir.¹²

Sekt, kült ve kilise kavramları hem Max Weber hem de Troeltsch tarafından irdelenmiştir. Weber, kiliseyi hiyerarşik zorunlu siyasi politik kurumlar olarak görür.¹³ Peter Berger, Weber’in açıklamalarına özet bir açıklık getirir. Kiliseler dinî ritüelleri, sakremleri organize eden zorunlu üyeliğe dayanan kurumlar iken, sektler, gönüllü birliklerdir ve üyeleri belirli niteliklere sahiptirler.¹⁴ Troeltsch’e göre, sektler, kiliseye göre daha küçük grupturlar. Üyeleri arasında sevgi esas alınır ve dünyaya egemen olma fikri kendilerinde bulunmaz. Toplumun alt sınıflarıyla bağlantılı olup, sosyal kurumlara karşıdır.¹⁵En yaygın olarak kullanılan kavramların başında “kült” kavramı gelmektedir. Bu kavram hakkında da tam bir uzlaşıdan bahsedemeyiz. Kült kavramı, kurumsallaşmış dinî grupların öğretilerinden farklı öğretileri ve ritüelleri yapan toplulukları ifade etmektedir. ¹⁶ Josh McDowell ve Don Stewart gibi Evanjelistler kültü, Hıristiyanlığın temel öğretilerini inkâr eden, toplumun ortodoksi görüşlerinden farklılaşan bir liderin inanç ve yorumlarını temel alan insanlardan oluşan bir grup olarak tanımlar ve bu tanım Hıristiyan kamuoyu tarafından yaygın bir şekilde benimsenir. Teologlar genel itibarıyla “kült” kavramını kullanmayı tercih etmekle birlikte, akademisyenler bu kavram yerine daha objektif ve nesnel bir kavram olan ‘yeni dinî hareketler’ kavramını kullanmayı daha uygun bulmaktadırlar. ‘Yeni dinî hareketler’ kavramı üst kavram olarak İngiliz sosyolog Eileen Barker tarafından geliştirilmiştir. Barker, ‘yeni dinî hareket’ kavramını, 1950’lerden sonra ortaya çıkan ve 1970’lerden itibaren yaygınlaşan ve söylemlerinde coşkun dinî ve felsefi dili kullanan hareketleri ifade etmek için kullanmaktadır.¹⁷ Ülkemizde de bu hareketler üzerine makaleler yazan dinler tarihçisi Ali Rafet Özkan, söz konusu hareketleri, bu hareketlere katılan bireylerin çoğunlukla 15-25 yaş aralığında olmalarından hareketle “Gençlik Dinleri” olarak adlandırmayı uygun bulmaktadır.¹⁸

2. Yeni Dinî Hareketlerin Ortaya Çıkış Nedenleri

Bu hareketler çoğunlukla Amerika ve İngiltere gibi görece refah seviyesi yüksek ülkelerde ortaya çıkmaktadır. Yeni dinî hareketlerin ortaya çıkışı konusunda İngiltere Kilisesi başpapaazarından Colin Slee’ye göre, kilisenin bazı alanlarda toplumun beklentilerine cevap verememesi, üyelerini kendi öğretileriyle tatmin edememesi ve üyelerine faydalı bilgiler verememesinin yanında kilisenin eğitim konusunda yetersiz performans sergilemesi

11 Barker, “New Religious Movements Their Incidence and Significance”, 16.

12 Kirman, “Yeni Dinî Hareketleri Tanımlama Problemi”, 28.

13 Max Weber, *Economy and Society*, ed. G. Roth and C. Wittich (Berkeley, Los Angeles & London: University of California Press, 1978), 54.

14 Peter L. Berger, “The Sociological Study of Sectarianism”, *Social Research* 21 (1954): 468-69.

15 Ernst Troeltsch, *Social Teaching of the Christian Churches*, trans. O. Wyon (London: Allen & Unwin, 1931), 96, 333, 817.

16 M. Ali Kirman, *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2004).

17 Kirman, “Yeni Dinî Hareketleri Tanımlama Problemi”, 30-31.

18 Özkan, “Seküler Dindarlık Biçimleri”, 307.

yeni dinî hareketlerin doğuşuna zemin hazırlamıştır.¹⁹ Ali Rafet Özkan ise, bu konuyla ilgili olarak sunduğu bir bildiriye, küresel bir olgu haline gelen yeni dinî hareketlerin ortaya çıkış nedenlerini sekülerleşme, bireyselleşme, küreselleşme, subjektivizm, kayıtsızlık, hazcılık, aşınmışlık ve çoğulculuk bağlamında açıklama yoluna gitmiştir.²⁰ Sekülerleşme süreciyle birlikte, fizik ötesi âlemin yerini modern dünyanın yeni mabetleri olarak tanımlanan dev alışveriş merkezleri, kalbin yerini akıl almıştır. Bireyin kendisinde ve toplumsal hayatında manevi bir boşluk ortaya çıkmıştır. Batı toplumları maddi refah toplumu haline gelmesine rağmen bireylerin kaygısı da aynı oranda artmıştır.²¹ Bundan dolayı, materyalist ve rasyonel anlayışların kendilerine kaybettirdiği manevi boşluğu tekrar anlam dünyasıyla doldurmak umuduyla bu dinlere özellikle gençler yönelmektedir.²²

3. Yeni Dinî Hareketlerin Temel Özellikleri

3.1. Yeni Üyeleri Bir Eğitim Sürecine Tabi Tutmaları

Dinsel öğretinin, ideolojik düşüncelerin bireylere ulaşmasının en güçlü yollarından biri eğitimidir. İyi bir eğitimden geçen birey, gönüllü olarak kendini yeni dinî hareketlere adayabilmektedir. Bundan dolayı yeni dinî hareketlere katılmadan önce hareketin doktrinleri açısından katılımcı sıkı bir eğitimden geçirilir ve bunun sonucunda bireye yeni bir kimlik kazandırılır. Birey, adanmışlık ruhuyla hareketin bütün faaliyetlerine katılmaktadır. Hem ekonomik destek sunmakta hem de faaliyetlerin bizzatı içerisindedir yer almaktadır.

3.2. Üyeleri Arasında Hiyerarşik Bir İlişki Biçiminin Görülmesi

Bilindiği gibi kurumsallaşmış dinler belli hiyerarşiye sahiptirler. Aynen bu dinlere benzer şekilde yeni dinî hareketlerde de bir hiyerarşi bulunmaktadır. Adaylar kolay bir şekilde bu hareketlere üye olabilmektedirler. İlişkiler belli kurallar çerçevesinde gelişmektedir. Başarılı bir kurumsallaşma iki aşamada gerçekleşmektedir. Birinci aşamada yeni dinî hareketlerin sınırları yavaş bir biçimde belirginleşmektedir. Bu dönemde otoriterlik söz konusudur. İkinci aşamada hiyerarşik bir otoriteye geçiş yaşanmaktadır. Bu evrede üyelerin faaliyetlerinin şiddetine göre sınıflandırmalar yapılır. Aktivistler ve daha az gönüllü katılımcılar şeklinde bir ayrışma meydana gelir. Stark ve Bainbridge, Hare Krishna ve Scientology hareketlerini buna örnek olarak verir.²³

3.3. Karizmatik ve Otoriter Bir Lidere Sahip Olunması

Bütün tarih boyunca, yeni dinler karizmatik liderler öncülüğünde kriz dönemlerinde ortaya çıkmıştır. Özellikle 20. yüzyılın toplumsal değişimin çok hızlı yaşandığı yüzyıl olması krizleri beraberinde getirmiştir. Bundan dolayı bu yüzyıl karizmatik liderler öncülüğünde geleneksel dinlere bir tepki olarak yeni dinî hareketleri ortaya çıkarmıştır. Bu bakımdan yeni dinî hareketlerin modern dönemin sonuçları olduğu söylenebilir.²⁴ Cenne-

19 Özlem Uluç, "Yeni Dinî Hareketler" (Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2006), 99. Bkz. Colin Slee, "New Religious Movement and The Churches", in *New Religious Movements: Challenge and Response*, ed. Bryan Wilson and Jamie Creswell (London and New York: Routledge, 2001), 171-172.

20 Özkan, "Seküler Dindarlık Biçimleri", 310-316.

21 Eric Fromm, *Hayatı Sevme*, çev. Ali Köse (İstanbul: Arıtan Yay., 1997), 21.

22 Köse, *Milenyum Tarikatları*, 20.

23 Uluç, "Yeni Dinî Hareketler", 98.

24 Hilal Doğan, "Batıda Ortaya Çıkan Yeni Dinî Hareketler, Hare Krishna Hareketi" (Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2009), 5.

tin Kapısı ve Halkın Tapınağı gibi hareketlerde toplu intihar olaylarının yaşanmış²⁵ olması lidere olan güven ve sadakati göstermektedir. Karizmatik lider, görüntüsüyle insanları etkileme gücüne sahiptir. Taraftarlarında liderin kendilerini kurtuluşa götüreceği bir manevi güce sahip olduğu inancı bulunmaktadır.

Her ne kadar, karizmatik liderler olarak erkekler ön plana çıksa da kadınların da bu hareketlerde liderlik yaptıklarını belirtmek gerekir. Bazı hareketlerde kadınlar hareketin kurucusu olurken bazısında ise erkek liderin ölmesi üzerine hareketin başına geçmek şeklinde gerçekleşmektedir. Örneğin Church Universal and Triumphant Hareketi 1958 yılında kurulmasına rağmen hareketin liderliğini 1973 yılında Elizabeth Clare almaktadır. Yine Branch Davidian Hareketi de Church Universal'den bir yıl sonra faaliyetlerine başlamış, 1978 yılında liderliği Lois Roden üstlenmiştir. Bunun yanı sıra Gurumayi de Swami Muktaanda'nın ölümüyle Siddha Yoga'nın liderliğini devralmıştır. Neo-Sannyas ve Rajnees ve Neo-Pagan hareketlerinde kadınların yöneticilik pozisyonundaki etkinlikleri belirgindir.²⁶

3.4. Kıyametten Önce Mutluluk Devresi

Kıyamet, Tanrıyla bir buluşma anıdır. Bundan dolayı apokaliptik ve mesihi yapıdaki dinlerin ve hareketlerin en temel vurgularından birisi de kıyamet öncesinde taraftarlarının yaşayacağı mutluluk evresidir. Yehova Şahitleri, Mormonlar, Moonculuk kıyamet beklentisi içerisinde bulunan yeni dini hareketlerden birkaçıdır. Dolayısıyla bu hareketlerin taraftarlarını dünyanın sonunda yaşanacak mutluluğa kavuşma beklentisinin altında yatan neden, çoğunlukla kendi zamanlarında gördükleri zorluk ve baskılardır.²⁷ Anın olumsuzluğuna olan direnç ve teselli, ancak kendilerine verilecek olan mutluluğa kavuşma düşüncesiyle sağlanabilmektedir.

3.5. Misyonerlik

Yeni dini hareketlerin en temel özelliklerinden bir diğeri ise misyonerlik faaliyetlerini yürütmeleridir. Örneğin bu hareketlerden biri olan Hare Krishna, misyonerlik faaliyetleriyle diğer hareketler gibi yayımcı bir politika izlemektedir. Bireylere ulaşmak için çeşitli yöntem ve teknikler kullanılmaktadır. Bu harekete dahil olan birisi bir gün içerisinde şunları yerine getirmektedir: Sabah uyandıktan sonra bedeninin bir bölümü yıkanır, Hindu tespihiyle mantra turu, Prabhupada'ya dua, kahvaltı, temizlik, kutsal metinlerin ezberlenmesi, tercümesinin yanında on dört ile on sekiz saatleri arasında misyonerlik faaliyetleri yapılır.²⁸ Yehova şahitleri açısından da misyonerlik bir ibadet olarak düşünülmektedir.

3.6. Dine Sezgisel Yaklaşım

Bu hareketlerin en temel noktalarından biri dine sezgisel yaklaşılmasıdır. Rasyonelleşmeden kaynaklanan problemlerden dolayı katılımcıların genellikle duygusal yönü daha ağır basar. Akla mesafelidir, bundan dolayı sezgisel yaklaşım daha ön plandadır.²⁹ Weber'e

25 Mehmet Ali Kirman, "Beyin Yıkama Teorileri", *AÜİFD* 14 (2004): 108.

26 Süleyman Turan, "Yeni Dini Hareketlerde Kadın", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 16 (2016): 131-132.

27 Cengiz Batuk, "Kıyameti Beklerken: Hıristiyanlık'ta Kıyamet Beklentileri ve Rus Ortodoks Kilisesindeki Yanışmaları", *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (2008): 34.

28 Doğan, *Batıda Ortaya Çıkan Yeni Dini Hareketler*, 79.

29 Kirman, "Batıda Ortaya Çıkan Yeni Dini Hareketlerin Bazı Özellikleri", 231. Bkz. David A. Snow and R. Mahalek, "The Sadology of Conversion", *Annual Review Sociology* 10 (1984): 181-182.

göre modern Batı ülkeleri rasyonelleşerek matematiksel dünya görüşüne ulaştılar. Rasyonelleşmenin sonucu olarak toplumlar anlam sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Bu noktada bilim 'nasıl' sorusuna cevap verirken, 'niçin' sorusuyla ilgilenmez.³⁰ Modern birey bu anlam sorunundan hareketle sezgiyi ve maneviyatı temel alan bu hareketlere ilgi göstermektedir.

4. Yeni Dinî Hareketlere Katılım ve Büyüme

Yeni dinî hareketlerin ana çıkış ve yayılma noktası Kuzey Amerika'dır. Bu hareketlere farklı sosyal kategorilerden, farklı cinsiyet ve eğitime sahip meslek gruplarından insanlar katılmakla birlikte, bu farklı toplumsal özelliklere sahip bireylerin ortak noktası genç olmalarıdır. Bu anlamda, bu hareketleri gençlik hareketleri olarak isimlendirmek mümkündür. Gençlerin bu tür akımlara yönelmelerini sağlayan en temel sebepler şunlardır:³¹

- a. Psikolojik problemler
- b. Yaşamı anlamlandırılmama.
- c. Fiziki engellilik.
- d. Kendilerini değersiz hissetme.

Gençlerin yoğun katılımından başka, toplumun orta sınıfı ile orta sınıf üstü, üniversite eğitimi almış, zengin bir kariyer sahibi olabilecek koşullara sahip, 30'lu yaşlardaki kişilerin yanı sıra, yalnız yaşayan ve akraba ve arkadaş ilişkileri olmayan yaşlı kişilerin de bu akımlarda yer aldığı görülebilmektedir. Yeni dinî hareketlere katılım, öncelikle bir güven ilişkisi boyutunda gelişmektedir. Bu anlamda bu hareketlere katılım, genellikle yakın arkadaşlık ilişkileriyle başlar. Sosyal ağlarda yer almakla kurulan yakın ilişkiler, özellikle kendisini yalnız hisseden, herhangi bir sosyal ilişki biçimi geliştiremeyen bireylerde hareketi tamamen benimseme şeklinde geliştiği gibi, yalnızlığın vermiş olduğu ruh haliyle grubun dışına çıkmama gibi bir sonuç da doğurabilmektedir. Yalnızca yakın arkadaşlık ilişkileriyle yetinmeyen hareket mensupları, teknolojik imkânlardan etkin bir şekilde faydalanmakta ve böylelikle, hareketlerine katılımı arttırmayı amaçlayan mesajlarını daha geniş kitlelere iletmeye çalışmaktadırlar.

Cinsiyet temelli yeni dinî hareketlere katılım yönüyle değerlendirildiğinde, birbirinden farklı sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Richard Machalek ve David A. Snow, yeni dinî hareketlerin çoğunlukla kadınlardan oluştuğuna değinirken, örneğin, Rodney Stark ve William S. Bainbridge kadın oranının neredeyse dörtte üç gibi yüksek oranda Hristiyan Bilimi gibi hareketlerde yüksek olduğunu dile getirmişlerdir. Fakat bunun tam aksine Eileen Barker'in Moon tarikatı, Roy Wallis'in Sayentoloji hareketleri üzerindeki araştırmaları erkeklerin daha fazla üye olduklarını göstermiştir. E. Burke Rochford, incelediği gruplarda sayısal anlamda her iki cinsin birbirine eşit oranda olduklarına değinmiştir.³² Buradan hareketle bazı hareketlerde, her ne kadar belli bir cinsiyet ağırlıklı olarak başlasa da, zamanla hareketin etkinliğini arttırmasıyla birlikte cinsiyetler arası sayısal farklılıkların gittikçe azaldığını söyleyebiliriz.

Yeni dinî hareketlere katılanlar açısından farklı sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. Bazıları açısından bu tarz hareketlere katılım, yaşamlarının en önemli anlarından biri olmaktadır. Doğru yolu bulma, yaşamın anlamını yakalama, Tanrı ile iletişim kurma, manevi yükselme, gerçekliğini bilmeden dolayı bu hareketler kişi açısından önemlidir. Diğer taraf-

30 Ergün Yıldırım, *Simurgun Kanatları: Sosyal Teori ve Din* (İstanbul: Tezkire, 2016), 106-107.

31 Köse, *Milenyum Tarikatları*, 21-22.

32 Turan, "Yeni Dinî Hareketlerde Kadın", 123-145.

tan ilk etapta her şey mükemmel iken sonraları hayal kırıklığı ve olumsuzluklarla sonuçlanabilmektedir. Bu kişiler, yalnızca ekonomik ve maddi açılardan değil, zamansal olarak Tanrı ve insana dair saf duygularının aldatıldığını, sömürüldüğünü düşünmektedirler.³³

5. Yeni Dinî Hareketlerin Varlığını Sürdürme Nedenleri

Rodney Stark, yeni dinî hareketlerin nasıl başarılı olduğuna dair kuramsal bir model geliştirmiştir. Bu model aynı zamanda yeni dinî hareketlerin başarısızlığına da açıklık getirir. Stark, bir yeni dinî hareketin başarı ölçüsünü bir veya daha fazla topluluk üzerine olan etkisiyle ilişkilendirir. Bu etkinin derecesini ise kitle ve elitlerin veya her ikisinin dinsel dönüşümüne bağlar. Buradan hareketle Stark, geliştirdiği bu modelin sekiz ölçütü olduğunu belirtir.³⁴

a. Yeni dinî hareketlerin başarısını mümkün kılan faktör, geleneksel inançlar ile bu hareketler arasında kültürel bağın bulunmasıdır. Bütünüyle bu hareketlerin kendilerini geleneksel dinlere karşı konumlandırmayışları ve geleneksel dinlerden bazı öğretilerin kendi inançlarında yer alması.

b. Yeni dinî hareket ile toplumsal çevre arasındaki gerginliğin orta düzeyde tutulması.

c. Etkili hareket başarısı. İnsanları etkin bir şekilde yönlendirme ve ikna edebilme yeteneğine sahip olunması.

d. Yeni dinî hareketlerin orta yaş ve cinsiyet yapısını koruması ve ilgi çekmesi. Bu hareketlerin, toplumun geneline dönük çalışmalar yürütmekle birlikte, hedef kitlelerini toplumun en aktif ve dinamik üyesi olan gençler oluşturmaktadır. Yeni dinî hareketlerin özellikle gençleri hedef almasının bazı handikapları da bulunmaktadır. Henüz olgun bir kişilik, deneyim, dünya görüşü gibi özellikler, gençlerde yeterince oluşmadığından bu tür hareketlerin başarısızlığına yol açması mümkün olabilmektedir.

e. Yeni dinî hareketlerin ortaya çıktığı çevrenin özellikleri. Çevresel üç özellik önem taşır. Birincisi dinî ekonominin düzenlendiği durumlarda, ikincisi geleneksel inanç veya inançların yeni dinî hareketlere karşı mücadele ettiği durumlar ve güvenin devam etmesi ve korunması için erken bir zaman içerisinde bir başarı hikâyesine ihtiyaçları bulunmaktadır. Özellikle birinci kuşak dediğimiz bu hareketin ilk kurucularının yaşam süresi içerisinde bu ciddi başarının gerçekleşmesi gerekmektedir.

f. Sosyal ağların güçlü ve etkili bir şekilde kurulması. Yeni dinî hareketlerin başarılı olmasının en temel ölçütlerinden biri de hiç şüphesiz üyeleri arasındaki hareketliliklerdir. İç hareketliliğin yavaşladığı hareketler genel anlamda sönme ve küçülme eğilimi gösterir. Motivasyonun sürekli canlı tutulmasının en etkin yolu sosyal ağların sıkı ve güçlü oluşudur.

g. Sekülerleşmeye karşı direnç. Grup içi sosyalleşmeler zayıf olduğunda hareketten kopmalar ve hızlı bir sekülerleşme görülür. Dolayısıyla belli bir şiddette sekülerlik karşıtı dirence ihtiyaç bulunmaktadır.

h. Gündelik hayatla kurdukları ilişkilere dair dengeli söylemlere sahip olmaları. Dünya ile kurulan ilişkilerde barışık bir tutum olmalıdır. Dünyayla tamamen ilişkilerini kesen hareketlerin başarılı olma ve varlığını sürdürmesi güçtür. Gündelik hayatın işleyişinden kopmamak ve dengeli bir hareket tarzını benimsemek temel ölçütlerden biridir.

33 Barker, "New Religious Movements Their Incidence and Significance", 25.

34 Rodney Stark, "How New Religions Succeed A Theoretical Model", in *The Future of New Religion Movements*, ed. D. G. Bromley and E. Hammand (Macon: Mercer University Press, 1987), 13-27.

1. Hem kendilerinin hem de kendi çocuklarının dinî grup içerisinde etkin bir şekilde sosyalleştirilmesi harekete ivme kazandırır. Özellikle gençlerin aktif olmalarını sağlayacak sorumluluklar verilmelidir. Grup içi sosyalleşmenin zayıf olduğu hareketler, hızlı bir çözülmeye uğrayarak etkinliklerini kaybetmeye başlarlar.³⁵

6. Yeni Dini Hareketlerde Tipoloji

Tipolojiler genellikle olguları daha kolay, anlaşılır kılmaktadır. Fakat bu kadar karmaşık ve çok çeşitli hareketleri bütünüyle anlamlı kategorilere ayırmak mümkün görünmemektedir. Bu zorluğa rağmen çeşitli tipoloji çabalarına başvurulmuştur. Yapılan bu çalışmalar bağlamında tipolojileri altı grupta toplamak mümkündür.

6.1. Frederick Bird'ün Yaptığı Tipoloji

Frederick Bird'e göre, kutsal gücün kaynağı olarak görülen, saygı duyulan lider ile takipçileri arasında üç türlü bir ilişki söz konusudur. Dindar (devotee), müritlik (discipleship) ve çıraklık (apprenticeship)'tir.

Dindar, yani kendini adanmış olarak ifade edebileceğimiz özellikli hareketlerde hareketin mensupları kendilerini tamamen lidere bağlarlar. Bu hareketlerde, lider güçlü bir otoriteye sahiptir. Kriz dönemlerinde ortaya çıkan karizmatik liderlerin oluşturduğu hareketlerdir. Divine Light Mission, ISKCON, Meher Baba hareketleri bu gruba örnek olarak verilebilir. Müritliğin öne çıktığı hareketlerde ruhani otorite güçlü ve önemlidir. Manevi yükseliş, aydınlatma ruhani liderler tarafından gerçekleştirilir. Bu hareketlerin üye sayıları daha azdır, Yoga, Zen Budist gibi gruplar örnek verilebilir. Çıraklık anlayışına dayalı grupların temel anlayışı ise fiziksel, psikolojik ve telepatik yeteneklerden birini elde etmeye çalışmaktır. Bunlara ise Silva Mind Control, TM, Sayentoloji örnek verilebilir.³⁶

6.2. Dick Anthony ve Thomas Robbins'in Tipolojisi

Anthony ve Robbins yeni dinî hareketleri, monistik-dualistik düzlemde ele almaktadır. Onların tipolojisinde Bellah'ın 'Sivil din' teorisinin etkisi söz konusudur. Onlara göre dinî hareketler, İkinci Dünya Savaşı sonrası ahlaki belirsizliklerin olduğu zaman içerisinde varlık bulmuşlardır.³⁷ Onlara göre, Dualistik hareketler, muhafazakâr bir yapıya sahiptir. Bundan dolayı geleneksel ahlakı ve etiği benimsemektedirler. Aynı zamanda modern kültürün hayatın bütün alanındaki göreceliğine, serbestliğine, esnekliğine karşı koymaktadırlar. Bu hareketler, aşırı bir yapıya sahip olmakla birlikte siyasi yapıyı ve siyasal süreci dönüştürme hedeflerine sahiptirler. Monistik hareketler ise, Tanrı'nın etkinliğinden hareketle âlemi metafiziksel bir bütünlük olarak görmektedirler. Monistik hareketler kendi arasında ikili bir sınıflandırmaya tabi tutulmaktadır. Tekniksel ve karizmatik. Tekniksel hareketler, istenen zihnin ve fitratın durumunun kabulü için teknikleri öğretir. Karizmatik hareketler ise, manevi liderlere karşı marifetsel ulaşmayı amaçlar. Onlara göre, Dualistik hareketlere, Jesus People, Unification Church, Children of God ve Peoples Temple ve Synanon, Monistik hareketlere TM, Hare Krişna, Yoga, Sayentoloji örnek verilebilir.³⁸

35 Uluç, "Yeni Dinî Hareketler", 95-97.

36 Frederic Bird, "The Pursuit of Innocence: New Religious Movements and Moral Accountability", *Sociological Analysis* 40 (1979): 36.

37 Nuri Tmaz, "A Social Analysis of Religious Organisations: The Cases of Church, Sect, Denomination, Cult and New Religious Movements (NRMs) and Their Typologies", *İslâm Araştırmalar Dergisi* 13 (2005): 94.

38 Thomas Robbins, Dick Anthony and James T. Richardson, "Theory and Research on Today's 'New Religions', *Sociological Analysis* 39, sy. 2 (1978): 95-122.

6.3. Rodney Stark ve William S. Bainbridge'in Tipolojisi

Stark ve Bainbridge, organizelerinin düzeylerine ve üyelerinin bağlılığına göre üçlü bir sınıflandırma yapmaktadırlar. Kitle kültürü (Audince Cult), Mürit kültürü (Client Cult), ve Kült Hareket (Cult Movement) olarak üçlü bir sınıflandırma yapmaktadır. Kitle kültürü, takipçilerin yüzeysel bağlılıklarına dayanan resmî olmayan örgütlenme türüdür. Mürit kültürleri daha organizasyoneldir. Müritlerinin hastalıklarını tedavi edebileceği iddiasını taşıyan hareketlerdir. Esnek bir ağ bulunmasına rağmen birinci gruptakilere göre daha organizelidirler. Scientology, bu gruba verilebilecek iyi örneklerdendir. Kült hareketleri, taraftarlarının manevi gereksinimlerinin bütününe yerine getirmeye çalışan hareketlerdir. Taraftarlarını bir guru etrafında toplamaya çalışırlar. Ve diğerlerine oranla daha fazla dinî yapıya sahiptirler.³⁹

6.4. Roy Wallis'in Yaptığı Tipoloji

Wallis, dünyayı reddeden (world rejecting), dünyayı tasdik eden (world affirming), dünya ile uzlaşan (world accommodating) hareketler olarak yeni dinî hareketleri üçlü bir sınıflandırmaya tabi tutmaktadır. Dünyayı reddeden mezhepler, genel itibariyle bu dinî örgütlenmeler Tanrı fikrine sahip hareketler olmakla birlikte, kişisel çıkardan ziyade guru etrafında toplanmaktadırlar. Hare Krişna, Unification Church, Peoples Temple ve Children of God bu hareketlere örnektir. Dünyayı tasdik eden hareketlere gelince, Neo-Pentakostalizm, Carismatik Renewal Movement ve Subud hareketleri örnek verilebilir. Dünya ile uzlaşan mezhepler, genel itibariyle gelişmiş bir Tanrı, gelişmiş ahlak kurallarından yoksundurlar. Bu tip hareketler doğaüstü, büyüsül ve ruhani güçlere ulaşmayı arzularlar. TM, Silva Mind Control, est, Nichiren Shoshu örnek verilebilir.⁴⁰

6.5. James Beckford'un Tipolojisi

Beckford, ikili bir sınıflama yapar. İç ilişki (internal relationship) ve dış ilişki (external relationship). İç ilişki tipolojisine göre, yeni dinî hareketlerdeki karakter, dayanıklılık ve değer bağları üzerine kuruludur. Beckford; dindar, uzman, müşteri, patron ve mürted gibi üyeleri özetlemektedir. Dış ilişkileri ise Beckford, çeşitli kurumsal alanlar ve organizasyonlarla birlikte değerlendirir. Temel ilişkiler modeli olarak sığınma (refuge), ihya (revitalisation) ve özgürleşme (release) terimlerini tanımlar.⁴¹

6.6. Hagrove'un Tipolojisi

Hagrove, anlam arayışı değişkenine bağlı olarak; bütünleştirici (integrative), diğerine dönüştürücü (transformative) olarak ikili bir tipoloji uygular. İki tür insan tipinden bahseder. Birincisi liberal diğeri ise muhafazakâr. Ona göre, bu iki tip insan, ikiye ayırdığı yeni dinî hareketlere yönelmektedir. Birinci tip olan liberal birey için yabancılaşma bir sorundur. Bundan dolayı kişisel gelişim ve yeni deneyimler bağlamında dönüştürücü dinlere karşı bir ilgi oluşacaktır. Bununla birlikte muhafazakâr birey için de ahlaki kodlarda meydana gelen bozulma anlamına gelen anomik durumda bir kimlik ihtiyacı ortaya

39 Stark and Bainbridge "Concepts for a Theory of Religious Movements", in *Alternatives to American Mainline Churches*, ed. J. H. Fichter (Barrytown, NY: Union Theological Seminary, 1983), 13-17.

40 Roy Wallis, "Three Types of New Religious Movement", in *Cults and New Religious Movements*, ed. Lorne L. Dawson, (UK: Blackwell Publishing Ltd., 2003), 36.

41 M. A. Cole, "An introduction: British print media accounts of new religious movements 1975-1985" (Masters thesis, Durham University, 1988), 28.

çıkmaktadır. Dolayısıyla bu bireylerin daha entegre olmuş büyük dinî hareketlere ilgi ve arayışı olacaktır.⁴²

Sonuç

Avrupa'da, milyonlarca insanın ölümüyle neticelenen İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Hristiyanlığın ahlaki öğretilerinin topluma barış ve huzuru getiremeyeceğine ve toplumları bir arada tutma potansiyelinin olmadığına ilişkin fikirler yaygınlık kazanmaya başlamıştı. Bununla birlikte, Batıda meydana gelen teknolojik gelişmeler ve liberal değerlerin dünyanın her tarafına yayılması, Batı toplumlarında geleneksel dinlere karşı bir ilgisizliğin artmasına neden oldu. Refahın artması ve fizikötesi âlemin yok sayılması, bir süre sonra manevi krizlerin ortaya çıkmasına neden olmuş ve toplumda yeni bir anlam arayışı dalgasının görülmesiyle neticelenmişti. Söz konusu bu durum manevi boşluğun doldurulması için başta Amerika ve Avrupa'da olmak üzere sayıları belki bugün binlerce olan çok sayıda yeni dinî hareketin ortaya çıkmasına neden olmuştu. Özellikle dinî inanç ve kimliklerin anayasal güvence altına alınmış olduğu Amerika'da günden güne bu hareketlerin sayıları artarak devam etmektedir. Toplumsal yapıyla geleneksel açıdan ciddi bir uyumsuzluk içinde olmaması, bu hareketlerin toplumsal zeminde yeşermesini kolaylaştırmış; bununla birlikte, hareket müntesiplerinin akıldan çok duyguları ve sezgileriyle hareket etmesi sonucunda gerçekleşen bazı toplu intihar olaylarının görülmesi ciddi bir yapısal sorun olarak bu akımlara dair birtakım soru işaretlerini beraberinde getirmiştir.

Bu akımların üzerinden kurumsallaşmasını sağlayacak şekilde uzun bir sürenin geçmemiş olması ve karizmatik liderler etrafında gelişen hareketler oluşu, hareketlerin sonraki süreçleri hakkında konuşmayı zorlaştırmaktadır. Lakin geçmişte bu tür tecrübeleri yaşamış dinlerin yaşadığı süreçlerden yola çıkarak bazı tespitlerde bulunmak mümkündür: Yeni dinî hareketlerin devamlılığı, temel bazı geleneksel değerlerin kendi öğretilerinde yer almasına, yeni gelişmeler karşısındaki uyum kabiliyetlerine, topluma yüksek düzeyde gerilimler yaşamamalarına; şiddet, uyuşturucu gibi hukuksal anlamda suç kapsamına giren faaliyetlerden uzak durmalarına bağlıdır. Dile getirilen söz konusu bu hassasiyetlere dikkat edildiği sürece bu hareketlerin toplumda kök salması veya en azından yaşaması mümkün olabilir.

Kaynakça

- Barker, Elieen. "New Religious Movements Their Incidence and Significance". In *New Religious Movements: Challenge and Response*, edited by Bryan Wilson. New York: Routledge, 2001.
- Batuk, Cengiz. "Kıyameti Beklerken: Hıristiyanlık'ta Kıyamet Beklentileri ve Rus Ortadoks Kilisesindeki Yansımaları". *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (2008): 5-36.
- Becford, James A. "The Continuum Between 'Cults' and 'Normal' Religion". In *Cults and New Religious Movements*, edited by Lorne L. Dawson. Oxford and Boston: Blackwell, 2003.
- Berger, Peter L. "The Sociological Study of Sectarianism". *Social Research* 21 (1954): 467-486.

42 Barbara Hargrove, "Integrative and Transformative Religions", in *Understanding the New Religions*, ed. J. Needleman and G. Baker (New York: Seabury, 1978), 257-66.

- Bilgin, Vejdi. "Batı'da Ortaya Çıkan Yeni Dinî Hareketler". *Din Sosyolojisi* içinde, editör: Talip Küçükcan, 194-220. Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayınları, 2010.
- Bird, Frederic. "The Pursuit of Innocence: New Religious Movements and Moral Accountability". *Sociological Analysis* 40 (1979): 335-346.
- Cole, M. A. "An introduction: British print media accounts of new religious movements 1975-1985". Masters thesis, Durham University, 1988.
- Doğan, Hilal. "Batı'da Ortaya Çıkan Yeni Dinî Hareketler, Hare Krishna Hareketi". Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi. 2009.
- Fromm, Eric. *Hayatı Sevmek*. Çeviri: Ali Köse. İstanbul 1997.
- Hargrove, Barbara. "Integrative and Transformative Religions". In *Understanding the New Religions*, ed. J. Needleman and G. Baker, 257-266. New York: Seabury, 1978.
- Kirman, M. Ali. *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul 2004.
- Kirman, M. Ali. "Batı'da Ortaya Çıkan Yeni Dinî Hareketlerin Bazı Özellikleri ve Toplumsal Tabanları". *Dinî Araştırmalar* 4 (1999): 223-233.
- Kirman, M. Ali. "Yeni Dinî Hareketleri Tanımlama Problemi ve Tipolojik Yaklaşımlar". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 3 (2003): 27-43.
- Kirman, M. Ali. "Beyin Yıkama Teorileri". *AÜİFD* 45 (2004): 107-132.
- Köse, Ali. *Milenyum Tarikatları*. İstanbul 2006.
- Özkan, Ali Rafet. "Seküler Dindarlık Biçimleri: Yeni Dinî Hareketler". *Dinler Tarihi Araştırmaları - VI [Sekülerleşme ve Dinî Canlanma, Sempozyum, 22-23 Ekim/October 2008, Ankara]* içinde, 307-322. Ankara 2008.
- Robbins, Thomas. "Dick Anthony and James T. Richardson, "Theory and Research on Today's 'New Religions'". *Sociological Analysis* 39 (1978): 95-122.
- Slee, Colin. "New Religious Movement and The Churches". In *New Religious Movements: Challenge and Response*, edited by Bryan Wilson and Jamie Creswell. London and New York: Routledge, 2001.
- Snow, David A. and R. Machalek. "The Sadology of Conversion". *Annual Review Sociology* 10 (1984).
- Stark and Bainbridge. "Concepts for a Theory of Religious Movements". In *Alternatives to American Mainline Churches*, edited by J. H. Fichter. Barrytown, NY: Union Theological Seminary, 1983.
- Stark, Rodney. "How New Religions Succeed: A Theoretical Model". In *The Future of New Religious Movements*, edited by David G. Bromley and Phillip H. Hammond, 11-29. Macon: Mercer University Press, 1987.
- Tinaz, Nuri. "A Social Analysis of Religious Organisations: The Cases of Church, Sect, Denomination, Cult and New Religious Movements (NRMs) and Their Typologies". *İslâm Araştırmalar Dergisi* 13 (2005): 63-108.
- Troeltsch, Ernst. *Social Teaching of the Christian Churches*. Translated by O. Wyon. London: Allen&Unwin, 1931.
- Turan, Süleyman. "Yeni Dinî Hareketlerde Kadın". *Dinbilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi* 16 (2016): 123-145.
- Türkdoğan, Orhan. *Osmanlı'dan Günümüze Türk Toplum Yapısı*. İstanbul 2004.
- Uluç, Özlem. "Yeni Dinî Hareketler". Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2006.
- Wallis, Roy. "Three Types of New Religious Movement". In *Cults and New Religious Movements*, edited by Lorne L. Dawson, 36-58. UK: Blackwell Publishing, 2003.
- Weber, Max. *Economy and Society*. Edited by G. Roth and C. Wittich. Berkeley, Los Angeles & London: University of California Press, 1978.
- Yıldırım, Ergün. *Simurgun Kanatları: Sosyal Teori ve Din*. İstanbul: Tezkire Yayınları, 2016.